

Amatörfotografernas
värld

Amatörfotografernas värld

FATABUREN 2009

Amatörfotografernas värld

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2009

Red. Annette Rosengren och Christina Westergren

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvideras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2009
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsfoto Svante Warping

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2009
ISSN 0348 971 X
ISBN 978 91 7108 533 7

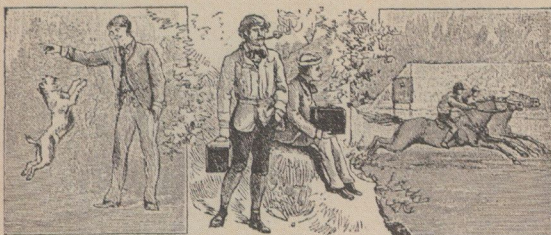
»Alla vilja de lära sig den vackra konsten« Om etableringen av kamera- och bildkulturer i det sena 1800-talet

ANNA DAHLGREN är
fil.dr i konstvetenskap och
postdoktoral forskare vid
Institutet för folklivsforsk-
ning, Nordiska museet.

»Rörelserna inom den fotograferande världen hafva, såsom allmänt bekant ju är, under sednare år i mycket väsendtlig grad tilltagit i liflighet och intresse. »Alla menniskor« skola fotografera, vare sig det nu gäller vetenskapsmannen, som uti fotografikonsten funnit en mäktig hjälpare och häfstång för vidare framåtskridande inom sin bransch, konstnären som på detta sätt funnit en värdefull vägvisare i och för vinnande af såväl tid som ock kännedom om olika och viktiga, förut ouppfattbara rörelsemoment hos lefvande varelser, turisten, sportsmannen, den blott och bart sommarnöjesboende, affärsmannen – alla vilja de lära sig den vackra konsten ...«

(Reklamblad för Hasselblads handkameror Svenska Express och Svea, 1894.)

VIII. Amatör- och Turistapparater.

Handcameror.

1. Murers Express-Camera, fig. 90,

(de enda äkta äro försedda med följande stämpel »Murers Express Newness»)

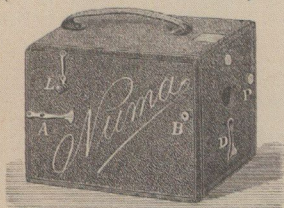

Fig. 90.

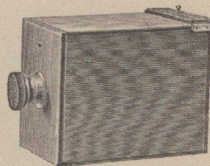

Fig. 91.

är en mycket praktisk och lätthandterlig handcamera; den är försedd med achromatiskt objektiv, 4 bländare samt en mycket sinnrik momenttillslutare för tids- och ögonblicksexponering. Plåtvexlingen sker genom en enkel vridning på en fjeder.

För 6 plåtar 8x8 cm. med 1 sökare	Kr. 22,50
» 6 » 9x12 » » 2 »	» 35,00
» 12 » 9x12 » » 2 »	» 45,00
Väska till 8x8 » apparat	» 5,00
» » 9x12 » » för 6 plåtar	» 0,00
» » 9x12 » » » 12 »	» 7,50

Bilden av amatören i Numa Petersons priskurant från 1894. Under rubriken »Amatör- och turistapparater» syns män med kameror och två tänkbara bildmotiv – hundtrick och hästkapplöpning. Foto Hans Lindahl, Kungl. biblioteket.

I slutet av 1800-talet introducerades en mängd nya kamera-modeller som riktade sig till en växande skara fotografer. I reklamblad och handböcker dyker nu en ny personlighet upp – amatörfotografen. Vem var då amatörfotografen? Vilka motiv, med andra ord, *vad* skulle amatörfotografen fånga i bild? Vilka funktioner fyllde fotograferandet och hur etableras föreställningen om att alla kan och ska fotografera?

Den här artikeln handlar om hur amatörfotograferandets praxis etableras vid förra sekelskiftet. När en produkt eller en teknik är ny behöver människor förklaringar och argument för hur och varför de ska använda den. Det som senare anses vara så självklart att det inte behöver skrivas ut uttalas därför tydligt i ett sådant inledningsskede i till exempel reklam, handböcker och tidningsartiklar. För en historiker är därför etableringsperioder värdefulla att studera. Som jag ska visa har de föreställningar om bruk och funktion som etableras när amatörfotograferande var relativt nytt i Sverige också bäring på dagens bildkulturer.

Från teknikhistoria till idéhistoria

Ofta beskrivs fotohistorien i tekniska termer eller snarare som en teleologisk teknisk berättelse, det vill säga som en räkka tekniska innovationer som resulterat i olika användningar och konstnärliga uttryckssätt. Så är också fallet med historien om amatörfotografen som ofta tar sin utgångspunkt i introduktionen av fabriksfärdiga torrplåtar och lättskötta handkameror under 1880-talet. 1888, när företaget Kodak lanserade modellen »Kodak No 1« brukar räknas som ett märkesår. Kodak No 1 var en lådkamera som var relativt enkel att an-

vända och kunde laddas med 100 exponeringar. När alla bilderna var exponerade skickades hela kameran in för framkallning till Kodaks laboratorium och användaren fick sedan sina kopior och kameran laddad med ny film i retur. Kameran såldes med den klassiska slogan »You press the button – we do the rest« och hade stora försäljningsframgångar och flera efterföljare.

Ett annat sätt att beskriva fotohistoria presenterar den amerikanske fotohistorikern Geoffrey Batchen i boken *Burning with Desire*. Batchens huvudpoäng är att den avgörande orsaken till fotografins uppfinnande eller upptäckt var att det i början av 1800-talet fanns en önskan eller ett behov att fotografera. Detta förklarar varför flera personer samtidigt och oberoende av varandra utvecklade olika fotografiska tekniker vid denna tid. Batchen poängterar att det är idéer och behov som bör studeras istället för teknikutveckling. Om samma perspektiv läggs på amatörfotografins område är utvecklingen av en särskild kamerateknik mindre intressant. Mer intressant är att studera vilka funktioner fotograferandet hade och hur en allmänt utbredd vilja att fotografera uppstod och formades. Den här texten handlar om sådana föreställningar och idéer om amatörfotografi som de förmedlades i reklam, handböcker och tidskrifter i Sverige kring sekelskiftet 1900.

I början var fotograferandet en kostsam och tekniskt komplicerad sysselsättning som bara de övre samhällsskikten hade tillgång till. Om en person var amatör eller professionell fotograf hade inte med bildernas estetiska eller tekniska kvalitet att göra. Med amatörfotograf avsågs en person som inte tog betalt för sina alster till skillnad från den professionella fotografen som levde på sina bildarbeten. Medan fotografyrket var öp-

pet för många, såväl män som kvinnor, var amatörfotograferna en exklusiv skara som hade tid och ekonomiska resurser att helt och hållet fotografera vad de själva önskade. I Fotografiska Magasinets publikation *Fotografbladet. Tidning för yrkesfotografer och amatörer* 1904 kunde man till exempel läsa: »Att fotografera är ju en angenäm sak, allra helst om man icke har det till yrke, ty då kan det i dessa den ohejdade konkurrensens tider vara ett både mycket sträfsamt och stundom ganska otacksamt yrke. Men att fotografera i egenskap av amatör är roligt nog, och lite hvar är också i våra dagar amatörfotograf och »knäpper« landskap, gatuliv, vänner och bekanta ...» Att vara amatör innebar alltså inte att man var en sämre fotograf, tvärtom kunde amatören mer fritt utöva fotograferandets konst.

Vad som menas med amatörfotograf har alltså förändrats sedan det sena 1800-talet. Då refererade amatör till en aristokratisk föreställning, en »älskare av fotografi« jämförbar med en musikälskare eller konstälskare. Senare, under 1900-talet, blev amatör liktydigt med en med medelklassen förknippad föreställning om »hobbyisten«, en person som fotograferar på sin fritid för nöjes skull. I den moderna betydelsen av amatör ligger också en föreställning om att amatörens alster är av lägre kvalitet än yrkesfotografens, särskilt i teknisk bemärkelse och möjligen också i estetisk.

Amatörfotografins etablering

Innan vi går vidare ska vi kasta en blick på utvecklingen av fotografi från unik dyrbarhet till massvara. Fotografier presenteras för första gången i Sverige 1840 och fick sitt stora genombrott med de så kallade visitkorten under 1860-talet.

Visitkortet var små, 6 x 9 cm stora fotografier som togs i ark om åtta eller fler bilder i taget, vilket gjorde dem relativt billiga. Även om antalet fotografer ökade dramatiskt under 1860-talet i Sverige var de flesta fotografer fortfarande yrkesmän. Den kanadensiska konsthistorikern Martha Langford skiljer på ett klagörande sätt mellan »fotografiamatören« och »amatörfotografen«. Fotografiamatören är den som samlar på fotografier, sätter dem i album eller gör montage genom att klippa och klistra ihop bilder. Med hennes terminologi kan man säga att fotografiamatören gör entré redan på 1860-talet, när det blir högsta mode att samla på porträttfotografier av familj, vänner och kändisar och sätta dem i fotoalbum, medan amatörfotografen, som själv tar sina bilder, gör entré något senare. Det är inte känt när ordet amatör började användas i fotosammanhang i Sverige, men 1879 dyker termen för första gången upp i svensk marknadsföring. I Numa Petersons katalog saluförs då »Amerikanska Snabb-Fotografi-Apparater för amatörer«. Nio år senare, 1888, utkommer den första handboken uttalat riktad till amatörer; fotografen Carl Gustaf Carlemans *Vägledning i fotografi med hänsyn till de nyaste metoderna för amatörer och nybörjare*.

Kring sekelskiftet 1900 startades en rad tidskrifter för fotografi i Sverige. Bakom publikationerna stod fotografiska samslutningar och i vissa fall fotohandlare. Till den mest långlivade, som fortfarande utges, hör *Fotografisk tidskrift* som kom ut med första numret 1888. Bakom tidskriften stod inledningsvis »Svenska fotografi-amatör-föreningen« som bildades samma år och året efter bytte namn till Fotografiska föreningen. När yrkesorganisationen Svenska fotografers förbund bildats 1895 gick den in som en av utgivarna av tidskriften. Redan

1863 hade en mindre grupp yrkesfotografer i Stockholm gått samman i en förening, men inga nya medlemmar rekryterades och föreningen upplöstes så småningom. Det har bland annat förklarats med att det rådde stor konkurrens mellan yrkesfotograferna, som inte ville dela med sig av sina yrkeshemligheter. 1888 verkar alltså tiden ha varit mogen för en varaktig fotografsammanslutning för amatörer. Till det första mötet den 29 maj kom tolv »fotografi-dilettanter» varav flera var konstnärer. Antalet medlemmar steg därefter snabbt och 1896 hade föreningen 169 aktiva medlemmar.

En annan betydelsefull fototidskrift i Sverige var *Nordisk Tidskrift för Fotografi* som utkom med första numret 1916. Bakom den stod en grupp konstnärligt inriktade fotografer och den blev sedermera organ för landets alla lokala fotoklubbar. Redaktionen för tidskriften låg länge hos Fotografiska föreningen i Stockholm, men när Riksförbundet Svensk Fotografi bildats som en paraplyorganisation tog den under 1950-talet successivt över tidskriften som upphörde 1970.

Vid sidan av dessa två institutioner i den svenska fototidskriftsvärlden gavs en mängd mer kortlivade publikationer ut som till exempel *Amatörfotografen*, *Svenska fotografen*, *Fotografbladet* och *Fotografen* under 1900-talets första decennium.

Under 1890-talet formligen exploderade utgivningen av handböcker för amatörfotografer i Sverige. Under en tioårsperiod, 1888 till 1899, gavs inte mindre än femton olika handböcker för amatörfotografering ut på svenska, mer än dubbelt så många som hade getts ut under de föregående fyrtio åren. Dessa var i de allra flesta fall små tunna häften, 10 x 15 cm stora, lagom att stoppa i fickan och de innehöll framför allt råd om teknik och kemi. Många författare var fotografer själva och

flera handböcker gavs ut av fotohandlare. Uppgifter om antalet sålda kameror i Sverige från tiden är svåra att finna, men urvalet av kameror i priskuranterna från olika fotohandlare under perioden talar sitt tydliga språk. I de tidigaste priskuranterna från 1860- till 1880-talet fanns ett fåtal kameramodeller men under de följande decennierna ökar antalet stadigt. På 1860- och 1870-talen kunde man till exempel köpa en handfull olika typer av kameror hos Fotografiska magasinet och Numa Peterson i Stockholm: Camera af mahogany, Universal-Camera och Res-Camera, Stereoscop-Camera och Torrpåls-Camera. I Numa Petersons katalog från 1894 lanseras så kallade Amatör- och Turistapparater som en egen kategori och i slutet av 1890-talet hade antalet saluförda kameramodeller ökat markant. Firman Hasselblad & Co i Göteborg sålde 1898 inte mindre än 49 olika modeller av handkameror, stativkameror och ateljékameror, som i sin tur fanns i flera olika utföranden. De hade ett brett utbud av kameror både när det gällde pris och teknik, från de enkla och billiga »skolapparaterna» och »amatörapparaterna» som kostade från 15 kronor, via små och lätta resekameror, till avancerade »stativ- och ateljierkameror» i mahogany för 270 kr.

Bakom spridningen av amatörkameror fanns starka ekonomiska intressen och både tillverkare och detaljister var aktiva för att lyfta intresset för fotografi. Företaget Kodak som lanserade sina första enkla lådkameror 1888 mer än tiodubblade sin nettovinst mellan 1895 och 1904, från 900 000 till 12,5 miljoner omräknat i svenska kronor. De arrangerade även utställningar. 1905 rapporterar *Fotografbladet* att Kodak hade haft tre utställningar endast under maj månad i landet varav två arrangerades av A.-B. Hasselblad-Scholander som var general-

agent för Kodaks produkter i Sverige. Fotohandlarna var också aktiva genom publikationer av handböcker, instruktionsböcker och tidskrifter om fotografering. Fotografiska magasinet i Stockholm gav till exempel ut tidskriften *Fotografbladet* 1904–1906, fotohandlaren Carlsson & Co i Örebro *Fotografen. Tidskrift för yrkes- & amatörfotografer* och från 1920-talet gav Hasselblads fotografiska AB ut tidskriften *Kodak-amatören: illustrerad tidskrift till amatörfotografens nytta och nöje* som 1926 bytte till det talande namnet *Kodak-bulletin: i edert och vårt intresse*. Det låg förstås i handlarnas intresse att öka och skapa behov av fotografering och därmed försäljning av kameror och fotomaterial.

Herrar fotografer!

Amatörfotokretsarna och de fotografiska föreningarna dominerades till en början av män. 1888 var endast tre av sextiofem medlemmar kvinnor i Svenska fotografi-amatör-föreningen, som Fotografiska föreningen kallade sig första året, trots att ett stort antal kvinnor hade varit yrkesverksamma som fotografer sedan 1860-talet. I föreningens styrelse lyste kvinnorna helt med sin frånvaro ända fram till 1921. I tidskrifterna under 1880- och 1890-talen apostroferas amatörfotografer genomgående »Herrar fotografer!». En titt i priskuranter, reklam från olika firmor som saluförde kameror och andra fotografiartiklar under perioden visar också tydligt vilken målgruppen är. Förutom att kamerorna var anpassade till mäns klädedräkt som den lilla »västficks-kameran« eller »Stirn's runda detektivcamera« som passade »att bära under rocken« så är priskuranterna fyllda av bilder av män. I priskuranterna från Hasselblad & Co i Stockholm och Numa Peterson i

29. Le Photosphère. Fig. 113.

Fransysk, lätt transportabel metallapparat med tre dubbel-
casetter 8x9 cm. Kf. 100,00

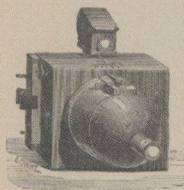

Fig. 113.

30. Samma apparat

för 9x12 cm. Kf. 130

Extra casetter för 8x9 cm. » 7,50

do » 9x12 » » 10,00

31. Momentograph. Fig. 114.

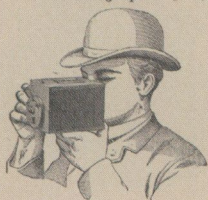

Fig. 114.

Objektiv med momentillslutare. Camera samt tre dubbelcasetter för
7x7 cm. jemte lidervässa. 38 Kf.

118

32. Kinegraphe. Fig. 115.

Fig. 115.

Handkamera med 3 dubbelcasetter 8x9, objektiv m. momentillslutare 130 Kf.

33. Veloigraphe. Fig. 116.

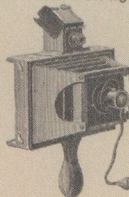

Fig. 116.

Handkamera med en dubbelcassett 9x12, aplanatiskt objektiv med mo-
mentillslutare i väska 100 Kf.

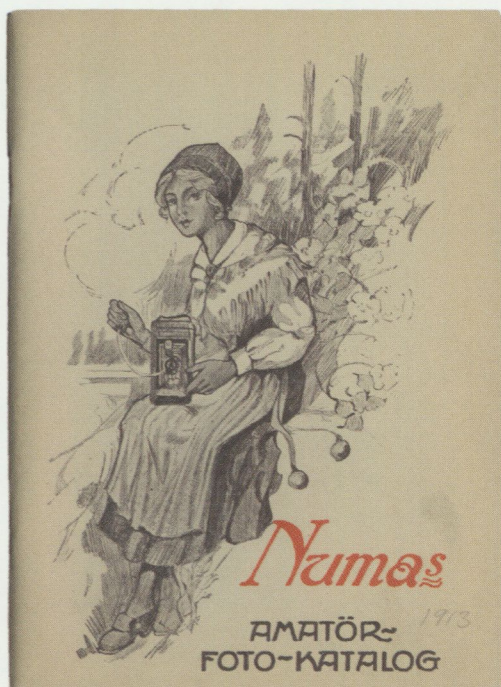
Fig. 116.

119

Uppslaget ur Numa Petersons priskurant från 1894 där manliga amatörfotografer illustrerar hur olika kameramodeller ska användas. Foto Hans Lindahl, Kungl. biblioteket.

Stockholm avbildas män i plommonstop som allvarsamt tit-
tar på visirskivan till olika modeller. I flera illustrationer syns
bara den tilltänkte brukarens händer i annonsmaterialet: ka-
vajklädda armar med vita skjortärmar som sticker fram, nå-
got som exkluderar kvinnor men också män från de klasser
som inte bar skjorta och kavaj.

Den brittiske konsthistorikern Griselda Pollock visar i sina
analyser av den modernistiska bildkonsten att moderniteten

Kvinna som blickfång i kamerareklam. Omslaget på Numa Petersons pris-kurant från 1913. Foto Hans Lindahl, Kungl. biblioteket.

är en könad praktik. Med andra ord vilar praktiken på normer och kvaliteter som är förknippade med kön, vilket kan vara mer eller mindre dolt. Det som förknippas med den tidiga modernismens måleri – bilder av gatuliv och nöjeslokaler i en urban miljö – är direkt kopplat till manlig aktör – flanören. För att kunna skapa de bildvärldar som förknippas med modernismen krävs att man är man eftersom kvinnor inte hade tillträde till de platser som utgjorde den moderna konstens motiv. Resonemanget skulle kunna överföras på fotografien. Kvinnor kunde inte på samma sätt som män göra resor, delta i sportaktiviteter, röra sig fritt ute i stadsrummet eller naturen på egen hand och framför allt förväntades

de inte aktivt betrakta, utan snarare bli betraktade, vilket också avspeglas i tidens reklam för kameror.

Det fanns förstås kvinnliga amatörfotografer under perioden. Om inte annat framgår det av Kodaks reklambilder för den brittiska och amerikanska marknaden där såväl manliga som kvinnliga amatörfotografer figurerar. Redan på 1890-talet producerade Kodak annonser som föreställde mammor som fotograferade sina barn eller kvinnliga turister som fotograferar. 1910 lanseras »The Kodak Girl«, en ung kvinna i randig klänning, som en återkommande figur i annonseringen. I den svenska kamerareklamen från sekelskiftet 1900 finns några få

En ovanlig bild av en kvinnlig amatörfotograf. Reklam för den lilla och lätta Mackenstein's »Foto-Kikare-Kamera« som rekommenderas till »turister och velocipedåkare« i priskurant från Hasselblad & Co 1898. Foto Hans Lindahl, Kungl. biblioteket.

I slutet av 1900-talet var amatörfotografen oftast en kvinna. »Visst kan du fotografera! Alla kan – med PRACTICA. Familjen, alla glada och intressanta händelser runt omkring dej. Dokumentera – fotografera!« Ur annons i tidskriften *Foto* 1970. Foto Esbjörn Eriksson, Kungl. biblioteket.

Visst kan DU fotografera! Alla kan – med PRACTICA

Familjen, alla glada och intressanta händelser har du runt omkring dej. Dokumentera – fotografera! Men välj en kamera som hela familjen kan ägna. PRACTICA kan du i o.m. sätta i händerna på dina barn och få underbara bilder. Har du tänkt på vad det betyder?
PRACTICA super TL är en fantastisk efterfrågad spegelreflekterkamera med exponeringsautomatiska (störrelse)mätning. Objektiven är utbytbara från 20 till 1 000 (upp till 300 mm bländarautomatik). Prismaokare med ljus, parallellt bild. Skärpeinställningen mycket enkel att göra tack vare prismarör. Återgående spegel, inbyggd varningsvisare i sökaren. Automatiskt räkneverk. Mångdel av specialtillbehör.

PRACTICA super TL
med normaloptik

550:-

AB FOTOIMPORTEN

FAK - 181 20 LIDINGÖ - TEL. 765 2 765

PRACTICAnova IB – förenklad modell med vanlig inbyggd exponeringsmätare, men i övrigt samma linieser som hos PRACTICA super TL.
PRACTICAnova IB med normaloptik

440:-

Uyttia PRACTICA paketköp!

Förbered ditt förbrukningsbudande, komplett fotoutrustning till kraftigt nedsatt pris – allt original. Innehåll: PRACTICA med normaloptik, Lydlin 35/50 mm, Oroskor 2,8/135 mm, uni- eller beredskapsväska, film.

Komplett paketköp
PRACTICAnova IB

710:-

Komplett paketköp
PRACTICA super TL

850:-

Cirka priser inkl. moms

PRACTICA – kameran för hela livet till oslagbart pris

exempel på bilder av kvinnor. Frågan är dock om kvinnorna illustrerar användare i första hand eller om de snarare fungerar som blickfång för en manlig publik. Numa Petersons amatörfotokatalog från 1913 kan tjäna som exempel. På omslaget är en ung kvinna i folkdräkt avbildad, hon sitter med ett skissartat landskap som fond. I knäet håller hon en kamera och

håller avtryckaren i höger hand. Till skillnad från de män som figurerar i kamerareklam blickar hon inte ned på kamerans visirskiva utan möter betraktarens blick. Hon fotograferar alltså inte, exemplifierar inte en användare – utan poserar med kameran. Hon demonstrerar hur den fungerar men använder den inte själv. Till undantagen hör reklamen för den lilla och lätta »Mackenstein's Foto-Kikare-Kamera« 1898 med ett fotografi av en kvinnlig användare. På så sätt poängterar man att kameran är särskilt lätt att sköta, underförstått så enkel att till och med en kvinna kan begripa den, vilket är ett tema som levat kvar länge i kameraindustrins annonsering. Så sent som 1989 annonserade Pentax för »tjejkameran« i Sverige – en annons som fälldes av Etiska rådet för könsdiskriminerande reklam samma år.

Om amatörfotografin inledningsvis dominerades av män så såg bilden helt annorlunda ut hundra år senare. I slutet av 1900-talet stod kvinnor bakom de flesta amatörfotografier. Fotohandlarnas branschförbund talade om »tvåbarnsmamman« som den typiska storkonsumenten av framkallning och film. Det var unga kvinnor som tog bilder av sin familj, framför allt barnen.

Vad är motivet

Namnen på de kameror som salufördes som »amatör- och turistkameror« är en intressant nyckel till vad de var tänkta att användas till. Vissa namn berättar om kamerans konstitution. De som var så små att de gick ned i en ficka hade namn som Krügener's fickbok-camera, Eastmans Pocket-Kodak, Ensignette Västficks-kamera eller Stirn's runda detektivcamera.

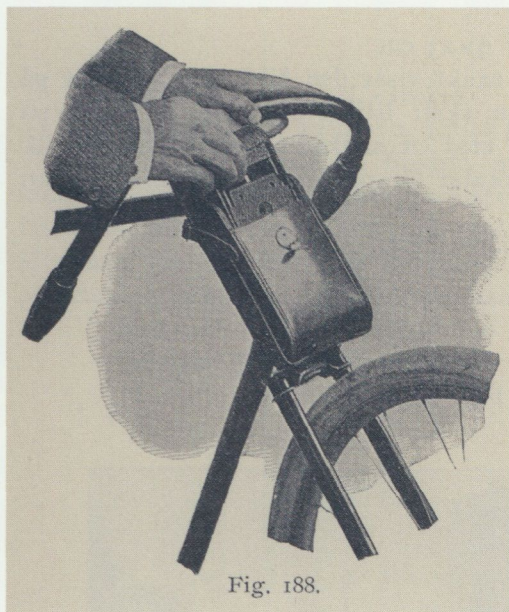

Fig. 188.

Fotograferande och resande – även det enkla resandet på cykel – är barn av samma tid. Det fanns många olika typer av fotoväskor som var anpassade för att monteras på cykeln, här en i Numa Petersons priskurant 1901. Foto Hans Lindahl, Kungl. biblioteket.

fördriv är mera förädlande!»

I priskuranterna finns flera exempel på kameramodeller vars namn är kopplade till resande och turism. Förutom de modeller som rätt och slätt kallas resekameror eller turistkameror såldes bland annat modeller med namn som Kamera Cosmopolite, Amatörapparat Universum, Panorama, Murers Express-Camera, Le Conferencier, Stirn's Camera America och Mackenstein's Foto-Kikare-Kamera. Den sistnämnda var en kamera som hölls upp framför ögonen istället för att fotograferen måste titta ned på visirskivan ovanifrån, som var den vanligaste modellen vid den här tiden. Om »fotokikarekameran» kunde man läsa: »Denna lilla, lätta, sinnrikt konstruerade apparat rekommendera vi i synnerhet till turister och velociped-

Andra modeller berättar om vem som skulle använda dem. Så är det till exempel med Gnom-kameran från 1901 som är »Bekvämast och mest praktiska kameran för gossar och flickor» eller den jämförelsevis billiga »skolapparaten» som säljs under flera år på 1880- och 1890-talen. Faktum var att barn och unga var en tydlig målgrupp för kameror. I Åhlen & Holms katalogen 1911 kallades Kodaks Brownie-kameror »de ungas kameror». »Låt barnen och ungdomen fotografera!» utropar reklamtexten. »Det giver dem något särskilt att inträssa sig för. Det odlar deras smak och väcker deras sinne för det vackra i naturen. Intet tids-

åkare. Kameran liknar till formen en större fältkikare och tager bilder i storleken $6\frac{1}{2} \times 9$.« Kopplingen mellan resande och fotograferande gällde alltså inte bara kostbara resor till fjärran länder och städer. Kameran knöts också till det enkla resandet i mindre skala på cykel. I priskuranterna saluförs kameror med namn som Velocigraphe och Cycle Poco-kameran. Dessutom såldes kameraväskor i en mängd olika utföranden, som kunde fästas på cykelns pakethållare, ram eller styre. I reklamen framträder också kameraanvändarna på cykel som i Hasselblads reklam för Pocket Kodak 1898. Även i handböckerna tonar bilden av det enkla resandet fram. I *Praktisk fickbok i amatör-fotografi* som utkom 1895 kan man läsa att »det enklaste motiv kan mången gång lemna en både vackrare och mera tilltalande bild än ett storartadt bergslandskap. Motiver för kameran erbjuda sig nästan öfver allt, vanligen på de enklaste och fattigaste trakterna i större antal, än på sådana platser, som äro berömda för storartad naturskönhet.« Det krävdes alltså inga dyra och tidskrävande resor för att ta vackra bilder, tvärtom understryker författaren att de bästa motiven finns på de enklaste platser, underförstått tillgängliga för alla.

Fotografiet och det moderna resandet var alltså barn av samma tid. Fotografiet kom på modet samtidigt som järnvägsnätet bredde ut sig i Europa. De europeiska kungahusen tog till sig båda nyheterna snabbt och fungerade därmed som trendsättare. Den franske kejsaren Napoleon III lät till exempel framställa ett album 1861 som visade olika vyer längs den nyöppnande tågsträckan Paris-Lyon, en föregångare till senare tiders resealbum. Snart spreds sig resvanorna och människor började resa på ett helt annat sätt. På resmålet köpte de antingen färdiga fotografier eller tog egna av berömda byggnader, platser

och miljöer som samlades i album. Med resandet utvecklades också infrastrukturen för amatörfotografin. Enligt uppgifter i *Fotografbladet* 1904 hade »de flesta större hotell på kontinenten – och äfven här i Stockholm... mörkrum till amatörfotografernas disposition«. Året därpå, 1905, öppnade fotohandeln Fotografiska magasinet i Stockholm ett fotokemiskt laboratorium där amatörer kunde köpa färdigblandade bad och lösningar eller lämna in sina bilder för framkallning. I Sverige spelade Svenska Turistföreningen en viktig roll för amatörfotografin. I årsskriften som började ges ut 1886 reproducerades landskapsfotografier under parollen »Känn ditt land«. Från 1893 arrangerade föreningen pristävlingar i fotografi där allmänheten uppmanades att sända in fotografier för att »bidraga till att utveckla och uppenbara fotograferingen af svenska landskap, svensk byggnadskonst samt af fornminnen, folklif och annat inom Sverige, som kan vara af intresse för turister«.

Inte bara kameramodellernas namn vägledde de nya amatörfotograferna utan dessutom gav handlarna skriftliga råd om vad som kunde fotograferas. I vissa fall fungerade själva priskuranterna som vägledning, i andra fall producerade firmorna regelrätta handböcker. I firman Stölten & Simmonsens priskurant 1894 kunde man till exempel läsa följande: »allt kan fotograferas och således förvaras som minne; en amatörfotograf har härom anmärkt, att med hjälp af en fotografi-apparat kan man på ett både billigt och lätt sätt illustrera sin dagbok och hvilka intressanta hågkomster kunna således icke förvaras för hela lifvet«. Här framkommer idén om att fotografiet kan fungera som en visuell dagbok, som kan skildra vardagslivet på samma sätt som en skriven dagbok.

Det amerikanska företaget Kodak arbetade medvetet med

olika former av marknadsföring. I marknadsföringsfoldern *The Kodak Camera*, som distribuerades i Storbritannien kring 1890, beskriver Kodak alla potentiella användare och användningsområden av deras lådkameror på följande detaljerade sätt (i författarens översättning från engelskt original):

Resenärer och turister. Använder den för att få en pittoresk dagbok över sina resor.

Cyklister och båtfolk. Kan bära dem där en större kamera skulle bli för tung.

Ingenjörer och arkitekter använder den för att registrera framåtskridandet i arbetsprojekten och för att notera detaljer i konstruktionerna när de passerar.

Artister använder den för att spara tid i skissarbetet.

Föräldrar. Använder den för att fotografera sina barn när de ser dem leka, inte så stela som i konventionella fotografier.

Kirurger använder den för att föra journal över sina fall som annars skulle vara mycket kostsamma att få fram.

Idrottsmän och campare använder den för att minnas trevliga tider på läger och i vildmarken.

Oceanresenärer använder den för att fotografera sina medpassagerare på däck.

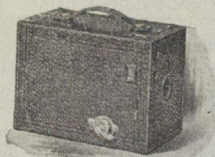
Djurvänner använder den för att fotografera sina husdjur.

Alla kan använda den. Alla kommer att använda den!

Ett annat sätt att vägleda eller styra konsumenterna var genom provbilder, det vill säga exempel på fotografiska motiv. I ett reklamblad för handkameror från Hasselblad & Co finns fyra sådana typfotografier reproducerade: en exteriör av en kyrka, klipphällar vid havet, två små barn som poserar framför ett hus och ett genremotiv, tre barn klädda i folkdräkt vid en väggrind på landet. Ett annat exempel finns i Åhlen & Holms katalog från 1911 där olika modeller av Kodaks Brownie ackompanjeras av fotografier av skördefolk på fältet, badturister på en strand och en kvinna och två kor framför en bondgård. Naturen och landskapet var ett återkommande motiv. I rådgivaren *Den moderna fotografins ABC* från 1899 rekommenderas havs- och strandmotiv: »Bland de föremål, som bäst lämpa sig för momentfotografering, må i främsta rummet nämnas sjöbilder; effekter af vatten och moln ensamt giva till och med mycket vackra bilder, en båt eller ett fartyg höjer dock verkan. Äfven strandbilder blifva vackra«.

Motivet skulle vara naturligt och spontant, någonting annat än de uppställda och stela porträtt som togs i fotoateljén hos yrkesfotografen. Barn och djur blev därför omtyckta motiv. I Ludwig Davids *Rådgivare i fotografi* från 1925 rekommenderas motiv från »hemmets värld ... lekande barn, hundvalpar, kattungar, höna med kycklingar, betande boskap etc.«. Vidare rekommenderas i samma bok fotografering av »hantverkare i olika sysselsättningar, arbetare vid hamnar och i fabriker, samt på storstadens gator, lantfolk i helg och söcken«. Här tecknar författaren en bildvärld som sedan genomsyrar de bilder som till exempel skickas in av amatörer för publicering i *Nordisk Tidskrift för Fotografi*.

Brownie-Kamera N:o 2.

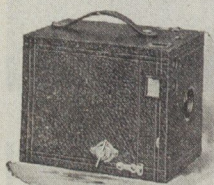
Brownie-Kamera N:o 2, bildstorlek 6,9 cm. Kamerans yttre mått äro 14x8x12 cm. Pris 13,— pr st.
Filmrulle för 6 exponeringar, passande till Brownie N:o 2, kostar 0,85 pr rulle.

Fotografi i naturlig storlek tagen med Brownie N:o 2.

En äkta "KODAK" är
och förblir alltid bäst!

Brownie-Kamera N:o 3.

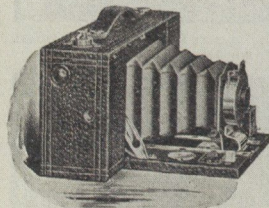

Brownie-Kamera N:o 3, bildstorlek 8x10 1/4 cm. Kamerans yttre mått äro 15 1/2 x 11 x 13 cm. Pris 21,— pr st.
Filmrulle för 6 exponeringar, passande till Brownie N:o 3, kostar 1,50 pr rulle.
Filmrulle för 12 exponeringar, passande till Brownie N:o 3, kostar 3,— pr rulle.

Fotografi i naturlig storlek tagen med Brownie N:o 3.

Folding-Brownie-Kamera N:o 4.

Folding-Brownie-Kamera N:o 4, bildstorlek 6,9 cm. Kamerans yttre mått äro 5x8 1/2 x 17 cm. Pris 23,— pr st.
Filmrulle för 6 exponeringar, passande till Folding-Brownie N:o 4, kostar 0,85 pr rulle.

Fotografi i naturlig storlek, tagen med Folding Brownie N:o 4.

Obs, tillbehören för fotografering
å föregående sida.

Ovanstående Brownie-Kameror rekommenderas livligt.

»Vad ska man fotografera med sin Brownie Kamera?»
Provbilder för inspiration från Åhlen & Holms-katalogen sommaren 1911.
Foto Esbjörn Eriksson,
Kungl. biblioteket.

Från fotoälskare till bildsamlare

De motivkretsar som förknippas med amatörfotografin idag – resor, natur, familjen och djur – etablerades alltså tidigt, redan i slutet av 1800-talet.

Bakom framväxten av ett brett och folkligt amatörfotograferande i Sverige låg en rad faktorer. Intresset för fotografi spreds från kungahuset och aristokratin så småningom till den välbärgade medelklassen i slutet av 1800-talet och sedan under 1900-talet till de breda folklagren. Fotohandlarna och kamerateillverkarna var viktiga aktörer. De spred inte bara tekniken och kemin till svenskarna utan också idéer om vem som skulle fotografera och vad man skulle fotografera – allt i syfte att öka intresset och därmed försäljningen av den nya tekniken. De fotografiska föreningarna, som gav ut tidskrifter och anordnade fototävlingar, var andra viktiga aktörer. I slutet av 1800-talet var fotografi ett modernt medium och som sådant förknippades det med andra moderniteter. Formulerat på annat sätt kan man säga att en rad företeelser – kärnfamiljen, resandet för nöjes skull, vurmen för det egna landets natur och kultur, utomhusbad och fotografi – alla är produkter av samma tid. Livsberättelser i form av fotografiska bilder som sätts in kronologiskt i ett fotoalbum slår igenom något senare inom amatörfotografin, parallellt med att fotografiskt illustrerade berättelser blir vanligt i pressen under 1900-talets första hälft. Amatörfotografins genrer utvecklades alltså i dialog med såväl andra fotografiska praktiker som generella strömningar i tiden. Min genomgång av amatörfotografins etableringsperiod i Sverige visar om inte annat hur ett medium formas av den tid i vilken det föds. Amatörfotografin är i hög grad präglad av etableringstidens moden och ideal.

Idag är det inte lika lätt att ta reda på vilka som fotograferar mest och vad de fotograferar, eftersom många bilder aldrig lämnar kameran de tagits med och om de lämnar kameran går de inte via ett framkallningslabb utan läggs in i privata datorer eller på nätet. Inom loppet av några få år har den digitalaameratekniken slagit igenom i Sverige, vilket har ritat om kartan för amatörfotografin för såväl handlare som konsumenter. Medan digitaliseringen av fotografin debatterades högljutt under 1990-talet när yrkesfotograferna gick över till digital teknik har motsvarande utveckling bland allmänheten, amatörerna, inte föranlett samma uppmärksamhet. Det är en tyst revolution som pågått under 2000-talets första år. 2001 såldes 335 000 analoga och 122 000 digitala kameror i Sverige. Fem år senare såldes inga (eller en statistiskt försumbar mängd) analoga kameror och 670 000 digitala kameror. Vem amatörfotografen är idag och vad denne fångar med sin kamera, vare sig den nu sitter i en mobiltelefon eller ett traditionellt kamerahus, vet vi ännu så länge lite om.

I det avseendet kommer digitaliseringen av fotografin troligtvis att innebära en avgörande förändring. Den digitala kameran bär man alltid med sig, inte bara på fritiden, på resan och till fest. Bilderna samlas inte längre i kronologiska berättelser i bokform, inklistrade i album eller som diabildserier, utan används i ögonblicket eller sparas i databaser, som visuella arkiv över våra liv. Om digitaliseringens effekter på amatörfotografin vet vi ännu lite och här finns en viktig och stor forskningsuppgift för vår tids kulturhistoriker och fothistoriker.